ŞEMS

﴿٩١﴾ سُورَةُ الشَّمْسِ

Veşşemsi Sûresi ki Sûrei Şems dahi denilir, hılâfsız Mekkîdir.

Âyetleri - On beştir. Mekkîde on altıdır ki « فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَاۖ » da bir âyet sayılmıştır.

Fasılası - ا harfidir. On beş « ها » zamîri redîftir. Fasıla harfleri onların üstündeki eliflerdir. Mekkîde birisi « فَعَقَرُوهَا » nın vavı demek olur.

Evvelki sûrede necdeye hidayet zikredilmiş, Ashabı meymene ve Ashabı meş'eme tefrık olunup sonu Ashabı meş'emeye, Âhıret azâbı vaîdiyle bitirilmişti. Bu sûrede de necdeyne hidayetin ma'nasına « فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۖ » ile bir tefsîr ve iki fırkaya « قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۖ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۗ » diye bir fezleke yapılmış ve bir

Dünya azâbı misaliyle hıtam verilmiştir. Şöyle ki:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَاۙ ﴿٢﴾ وَالْقَمَرِ اِذَا تَلٰيهَاۙ ﴿٣﴾ وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۙ ﴿٤﴾ وَالَّيْلِ اِذَا يَغْشٰيهَاۙ ﴿٥﴾ وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰيهَاۙ ﴿٦﴾ وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَاۙ ﴿٧﴾ وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَاۙ ﴿٨﴾ فَاَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوٰيهَاۙ﴿﴾

Sh:»5847

﴿٩﴾ قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ ﴿١٠﴾ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَاۙ ﴿١٢﴾ اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَاۙ ﴿١٣﴾ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ نَاقَةَ اللّٰهِ وَسُقْيٰيهَاۖ ﴿١٤﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَاۙ فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ فَسَوّٰيهَاۙ ﴿١٥﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا﴿﴾

Meali Şerifi

Kasem olsun o güneşe ve parıltısına 1 Ve aya: uyduğu zaman ona 2 Ve gündüze: Açtığı zaman onu 3 Ve geceye: Sararken onu 4 Ve göğe ve onun bina edene 5 Ve yere ve onu döşeyene 6 Ve bir nefse ve onu düzenliyene 7 Sonra da ona bozukluğunu ve korunmasını ilham eyliyene ki 8 Gerçek felâh bulmuştur onu temizlikle parlatan 9 Ve ziyan etmiştir onu kirletip gömen 10 Semûd inanmadı azgınlığından 11 O en yaramazları fırladığı zaman 12 Ki o vakit demişti onlara Allahın resulü: Gözetin Allahın nâkasını ve sulanışını 13 Fakat inanmadılar ona da devirdiler onu 14 Âlemlerin rabbı da günahlarını başlarına geçiri geçiriverdi de o yeri düzleyiverdi. Öyle ya o sonundan korkacak değil ki 15

1. ﴿وَالشَّمْسِ وَضُحٰيهَا﴾ - Vennaziati de geçtiği üzere duhanın asıl hakikati Güneşin doğduğu merî ufuktan yükselip ziyasının işrak ve inbisatiyle bakanlara ıyân olmasıdır. Sonra da o vakıtda hâkikat olmuştur. O vakıt vaktı

kerahet geçmiş bulunur. O işrakın birdayetine dahve: kuşluk, bir az sonrasında duhâ; kaba kuşluk, daha sonrasına zevale yakına kadar feth ve medd ile dahâ, koca kuşluk denir. Kuşluk vaktı kesilen kurbana da udhiyye ve dahiyye denilmiş, sonra da ta'mim olunmuştur. Burada « ضُحٰيهَا » Güneşe muzaf olması hasebiyle müfessirîn bunu Güneşin işrak ile parlıyan zıyası diye tefsîr etmişlerdir. Evvelâ Güneşin zâhir olsun olmasın bütün hususiyyetleriyle alel'itlak kendisine sonra da bilhassa zuhuru halindeki zıyasına kasem ile başlanmıştır. Çünkü âleminin sıracı vehhacı olan Güneş tulûunda da gurubunda da havassı mahsusasiyle manzumesindeki hareket ve hayat tehavvülâtının başlıca bir menşe' ve medarı, zıyası ile de bize âfâkımızdaki cismanî âlemin en büyük vasıtai tenvir ve izharı ve bu suretle halikının lütf-ü inâyetini ve kudret ü azemetini tanıtan enfusî ve ruhanî tenvîratı idrake vesîle olan en açık bir âyeti pür itibarıdır. Güneşten bize doğru intişar eden mahsûs, gayri mahsûs, bildiğimiz, bilmediğimiz nice menafi' bulunabilmekle beraber Bunlar içinde en bariz olan hararet ve zıyadır. Duhada en ziyade hissedilen de bu ikisidir. Güneş pek ateşîn bir menba'ı hararet olmak i'tibariyle evvelki Sûrenin âhirindeki nâr ile münasebetdardır. Fakat Güneş denilince evvelâ gözümüze çarpan zıyadır. Zıya doğduğu ve akssettiği şeylerin harıcî hududlariyle eşbahını hamil olarak gözü olan şu'ur sahiblerine göstermek üzere karşımızda temessül ettirir. Ve bu temessüller bizim gözlerimizden şu'ur nuriyle kavranılarak nefsimizde eşyanın harıcî suretiyle teayyününe vesîle olur ve zıyanın böyle âfak ile enfüs arasında peyderpey akislerle şuura

iktiranından husule gelen bu teayyünattan ve bunlara inzımam eden diğer hislerimizden gönlümüzde peyderpey ruhaniyyât ve maneviyyât âlemi teşekkül ve inkişaf eder ve biz bunları «ene» ile «lâ ene» arasında birer âyet

Sh:»5849

olarak okuya okuya, akıl ve ruhumuzla mazmun ve medlûllerine şuur edine edine ve zevk-u irademizi onlara tevcih ve tevfîk ede ede hakayıkı eşyayı mutaleaya ve onların âfakî ve enfüsî ciheti vahdetinden vechi hakkı ma'rifet gayesine yol buluruz. O vechile gözlerimiz gönüllerimiz hak nurundan tenevvür ederek bedri tâban gibi aydınlanır ve nefislerimiz ondan aldığı feyzi ilham ile maddî zulmetlerden sıyrıla sıyrıla pâk ve nuranî hakikat âleminde itminan üzere neşv-ü nema bulup ılmen ve amelen tezekkî ve tefeyyuz ederek « رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً » rabbine rücu' eder de « فَادْخُلِى فِى عِبَادِىۙ وَادْخُلِى جَنَّتِى » hıtabiyle felâha iren nüfusi zekiyyeden olur.

Zıyanın şuurumuza iktiranından evvel haricî mahiyyet ve hakikati her ne olursa olsun onun tam ma'nasiyle zıya oluşu, bizim şuur nurumuzla izdivac ederek hem âfâkî hem enfüsî bir haysiyyetle gözümüzde parlayışında ve binaenaleyh bizi kendimizden ötesiyle birleştiren idrâk nurunun en zâhir bir misâli

oluşundadır. Bunun en zâhiri Güneşin zıyası, onun en zâhiri de duhasıdır. Bundan dolayı Güneş bize her şeyden evvel zıyasiyle görünür. Güneş denildiği zaman da biz her şeyden evvel zıyasını anlarız ve ondan cirmine ve sâir hususiyyâtına intikal ederiz ki bu bize şuurumuzdan kendimize ve mâverâmıza intikalimizin de bir misâlini vermiş olur. Zira gözü ve şuuru olmıyanlar için nur ve zıya ve Güneş mefhumu yoktur. Onun için zâhir ve gaib bütün hususiyyatına alâkadar olmakla beraber bilhassa muhitı tenvir ile nefislerimize karşı irşad hassasını hâiz olarak şuurumuzun timsâli zâhirîsi bulunan zıyası haysîyyetine dikkati celbetmek hikmetine mebnî olduğu tavzih olunmak üzere « وَضُحٰيهَا » buyurulmuş ve yine o nükte ile ardından zıyanın muhtelif etvarı ve zıddı olan zulmetin istîlâsı hengâmeleri içinde Sema ve Arzda mahsûsattan ma'kulâta doğru seyri âfâkî ile ma'rifetullaha, sonra da nefsin ruhanî kıymeti ve şerr-ü hayrını müdrik olacak

Sh:»5850

vechile ilhama kabil bir seviyyede tesviyesi ciheti tasrih olunarak ma'kulât ve ma'neviyyât ile seyri enfüsîde tezekkî ve terakkî bir felâha sevk-u irşad için şu kasemler müzdevic bir surette devalî ettirilmiştir:

2. ﴿وَالْقَمَرِ﴾ ve Kamere - Güneşten ma'ada Aya da kasem olsun, fakat her zaman değil ﴿اِذَا تَلٰيهَا﴾ ona tâlî olduğu zaman - ya'ni Güneşe uyduğu, onun gurubunu müteakıb onu andırır bir surette doğduğu zaman ki bu tam ma'nasiyle Ayın on dördünden on altısına kadar leyalii bîz denilen bedir gecelerinden zâhirdir. Gerçi ibtida hilâlinden on beş on altısına kadar hattâ sonundaki mihak gecesinden ma'ada her gece az çok mülâhaza edilebilir se de on altısından sonra Şemsin gurubundan git gide teahhur ve tenakusla uzaklaştığı için ta'kıyb ve tebeıyyetten çıkmağa başladığı gibi peyderpey büyüdüğü ilk haftalarında da henüz cirmi tamam olmadan veya tamama yaklaşmadan evvel bir Güneşin arkasından ona tabi' ikinci derecede bir Güneş doğuyormuş gibi tam ma'nasiyle Şemse tâlî olmuş olmaz. Ancak Ayın ortalarında bedir gecelerindedir ki Güneşin gurubu sırasında veya akabinde onu andıracak vechile dolgun bir surette nurlu olarak doğar ve sabaha kadar da mehtabı imtidad eder ve o vakıt ona tam ma'nasiyle Güneşin tâlîsi demek zâhir olur.

TELÂ, tülüvden fi'li mazîdir. « تَلَوْتُ وَ تَلِيتُ » diye yâî de vâvîde olur. Netekim « دحا » gibi« طحا »da öyledir. Tülüv, tabi' olmak, birine uyup ardınca gitmektir. Okumak ma'nasına tilâvet de bundandır. Razî der ki: Kamerin Şemse tâlî olmasında bir kaç vecih vardır:

1 - Şemsin gurubunda Kamerin tulû'da bekasıdır ki şehrin nısfı evvelinde olur. Şems, gurub edince Kamer izâede ona tabi' olur. Bu İbni Abbastan Atânın kavlidir.

Sh:»5851

2 - Şems, gurub edince Kamerin de gurubda ona tabi' olmasıdır ki hilâl gecesi olur. Bu Katâde ile Kelbînin kavlidir.

3 - Ferrâ demiştir ki: Bu tülüvden murad Kamerin Şemisden zıya almasıdır ki «fülân şu hususta fülâna tabi' olur» denilir ki onu ondan alır demektir.

4 - Zeccac demiştir ki: « اِذَا تَلَاهَا » istidare ve kemal zamanıdır. O vakıt Kamer, zıya ve nurda Şemse tâlî gibi olur. Ya'ni ziyâsı kemale yetince tenvirde Şemsin makamına kaim gibi olur ki bu leyâli bîzdadır.

5 - Cirminin bihasebilhis büyüklüğünde ve bu âlemin mesalihi, hareketine merbut olmakta اهـ. Bu

vecihlerden her biri hususî bir ma'na ifade etmekle beraber mecmuu Şemsin arkasından Kamerin ona bir uyuşu veya bir benzeyişi halini ve binaenaleyh « اِذَا تَلَاهَا » ona uyup benzediği zaman demek olduğunu, bunun da tulû' veya gurubda, nur veya hacimde veya menfeatte mülâhaza olunabileceğini anlatmış oluyor. Bu mefhum Kamerin tehavvülâtında nurunu Şemsten ahz ettiğini dahi dolayısıyle anlatmış olursa da « اِذَا تَلَاهَا » kaseme bir kayd olarak zikredildiği için o tehavvülâtın her zamanına değil, bilhassa güneşe en ziyade uyduğu veya benzediği zaman ile takyidini iycab ediyor. Bu ise Zeccacın beyan ettiği vechile Kamerin tâlî bir Güneş gibi olduğu bedir gecelerinde zâhirdir. Siyakı kelâm hareket üzerinde değil, zıya üzerinde olmak itibariyle de bu ma'na zâhirdir. Tülüv tebeıyyet, ta'kıyb; bir hareket ma'nasını dahi tezamumun veya istilzam ederse de bunun zıya itibariyle bir tebeıyyet ve hareket olması yaraşır. Çünkü Kamer harekette Arza, zıya da Şemse tâbi'dir. Arzın etrafında devreder. Güneşe olan vaz'ına göre nuru tahavvül eyler, Hareketi nazarı itibare

Sh:»5852

alan beşinci vecihte Kamerin hareketi doğrudan doğru Şemsin hareketine tabi' olduğu zannedilmemek için zıya cihetiyle cirminin hissen büyümesi, hareket cihetiyle de hareketine bu âlemin mesalih ve menafı

merbut olması itibariyle müşabehet ma'nasına bir tebeıyyet olduğunu tasrih eylemiştir. Bunlar ise dördüncü vecihte dahil demektir. Üçüncü vecih, ma'nayi lâzımî olmak gerektir. İkinci vecih, ilk hilâle nazarı dikkati celbetmek itibariyle muvafık ise de yalnız gurubda ta'kıybe kasr itibariyle tercih bilâ müreccih gibidir. Birinci vecih hilâlden tam bedre kadar nısfı evvelde yevmen feveymen mütezayid olan tekâmül safahatını göstermek itibariyle dördüncüden daha şümullü ve maksud Kamerin Şemse ikbal ve teveccühü artığı ve tulûu onun gurubunu ta'kıyb ettiği müddetçe nurunu artıra artıra gayei kemale ve âdeta ikinci bir Güneşi andıran bedir haline gelişi ıhtar olduğuna göre hepsinden daha müfiddir. Fakat asıl maksud, Şemsin duhası gibi Kamerin de o gayei kemalde olan mehtabına ve bunun zıyayı Şemse tabi' ve tâlî olduğunu anlatarak bununla nefsi mülhemenin kemal-ü tesviyesine bir tevtıe yapmak olduğuna göre dördüncü vecih evceh ve azhardir. Bu suretle müstenir olan Kamere kasem dahi zıyanın âteşîn olan harûri hususiyyetinden tecerrüd ederek mahzı nur halinde akseden ve mahsûstan ma'kule, şahidden gaibe, eserden müessire intikale vesîle olan diğer bir tavrına kasem olmuş olur. Eğer « تَلَا » tilâvetten istiarei tebeıyye olarak mülâhaza olunup da Kamerin mehtabında hissimizden gaib bulunan Şemsin akseden zıyasını Arzımıza neşrederek onu zevil'ukûle delâleti akliyye ile andırması bir kariin kitabullahdan bir âyet okuyarak ma'nasını delâleti lâfzıyye ile anlatmasına benzetilecek olursa hem nefsi mülhemenin tezekkîsi haline hem Kur'anın nur tesmiye edilmesine dahi işaret edilmiş olacağı cihetle pek beliğ bir vech

olacaktır.

Sh:»5853

3. ﴿وَالنَّهَارِ اِذَا جَلّٰيهَاۚ﴾ - Tecliye, tecelli ettirmek. Cilâ ve vuzuh vermek, ya'ni iyice açıp izhar eylemektir. Zamir, zâhir olan Şemse raci'dir. Güneş zıyasının fevkal'uuk zuhur ve intişar vaktı demek olan gündüzün Güneşi açıp izhar etmesi zamanı ise havada sis ve bulut gibi bir kapanıklık eseri bulunmıyan açık gündüz zamanı demektir. Bu da zıyai Şemsin tam bir inkişaf ile diğer bir tavrına kasemdir. Nehar, zıyayi Şemsin Arza akseden bir tecellîsi olduğu halde Şemsin tecliyesine fâil yapılması, ya'ni Güneşin eseri olan zıyanın Güneşte müessir gösterilerek gündüz güneşi açtığı vakıt denilmesi ve duha ve Kamerden sonra bir de buna kasem edilmesi elbette şayanı dikkattir. Bunda Güneşin âfak ve enfüste tecellîsi mani' bulunmamakla meşrut idiğine ve eserin lâzımı dahi zati müessire delâlette âmil olduğuna ve bu delâletin cilâ ve hafası eserin cilâ ve hafası ile mütenasib bulunduğuna tenbih vardır. Ya'ni neharı hissî, Güneş zıyasına, zıya da Güneşe delâlet eyler. Güneşin görülmesi zıyasının hiss olunması vasıtasiyledir. Zıyanın bizde bir intıbaı olan gündüz, ne kadar mani'den sâlim, açık olursa zıya da o nisbette celî ve zıya ne kadar mani'den sâlim ve açık olursa Güneş de o nisbette mütecellî olur. Gündüz heva bulutlu olunca

Güneş doğrudan doğru görülmez, dolayısıyle ma'kul olarak bilinir.

4. ﴿وَالَّيْلِ﴾ ve geceye kasem olsun ﴿اِذَا يَغْشٰيهَاۙ﴾ onu, ya'ni Güneşi bürürken - Bu da gecenin Güneşi ve bütün âfakı sarıp kaplıyarak nur ve zıyayı temamen örtmeğe başladığı veya örtmekte istimrar üzere bulunduğu halindeki koyu karanlık hengâmına kasemdir ki açık gündüzün ve zıyanın tam zıddı olan zulmete, zulmeti arızaya ve maniın haylûleti zamanına dikkati celb ile «eşya zıddıyle münkeşif olur» kaidesince yine zıyanın ehemmiyyetine ve Bahusus zâhirî nur ve zıyanın gaib olduğu bir

Sh:»5854

hengâmda gaib olmayıp onun yokluğunu duyan ve onunla müteessir olan nefsî şuurun kıymetine de zımnen tenbihtir. Bunda maddenin nur ve zıya tecellîsine mani' olan zulmanî tabiatiyle Kamerin mihakına ve nefsin cehalet, küfür, gamm-ü kasvet gaflet-ü atalet veya şehvet perdelerinin gaşeyaniyle Hakk hidayetinden mahrumiyyeti hallerine ve fena lâhzasına dahi işaret vardır. Onun için evvelki kasemler tebşîrî, bu kasem inzarî bir mahiyyeti haizdir. Evvelkilerde mazî sıygası ile « ﴿اِذَا تَلٰيهَاۙ﴾ ۰ ﴿اِذَا جَلّٰيهَاۙ﴾ » denildiği halde bunda muzari' sıygasiyle «

ehemmiyyeti ancak ilk hücum lâhzasıyle istimrarı hengâmında olduğuna bir işarettir. Ya'ni bürüyeceği sıra veya bürürken.

Bir de sûrei Fecirde geçtiği üzere bunlara kasemden asıl murad onların hudûsları ve nefiste şuura ıktiran eden evsafları ile delâlet eyledikleri rabbül'âlemîni ıhtar olduğundan dolayı buyuruluyor ki:

5. ﴿وَالسَّمَآءِ وَمَا بَنٰيهَا﴾ ve Semaya ve onu öyle acîb bir surette bina edene - « بَنٰيهَا رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا » mazmununca ondaki mu'allak kevakib ve ecramı yaratıp aralarındaki yüksek ve geniş mesafe ve irtifa' ile beraber yekdiğirine muttasıl bir bina eczası gibi mahzı kudretle bağlıyarak o yükseklikte muvazenesine koyup içinde yaşanacak merfu' ve müzeyyen bir bina halinde inşa ve tesviye eyliyen Allah tealâya, yâhud onu öyle bina edişine, tarzı inşasına, kanunlarına 6. ﴿وَالْاَرْضِ وَمَا طَحٰيهَا﴾ ve bahusus onun içinde yaşadığınız Arza ve onu döşeyene - bir döşek gibi döşeyip üzerinde hayat ve temekkün kabil olacak vechile altınıza seren o Halika ve yâhud öyle döşeyişine: Döşeyişindeki bedî' tarz-u surete « وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا » bak. « ط » ile « طحا » Vennaziati de geçen « دال » ile « دحا » gibi ve ayni ma'nada olarak

döşeyip yaymak düzgün sermek ma'nasına tahivdendir. Yâî de olurlar. Düzgün münbasıt Arza taha, büyük ve yayvan gölgeliğe tahiye, mathıyye ve mathuvve denilir. Arzın tahvı ve dahvi kışrı Arzın tekvîniyle sathının hayata elverişli bir surette döşenmesidir. Müfessirîn derler ki: Böyle olması onun kürevî olmasına münafi değildir. « وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ » ihtarı mucebince tecribî nazar ve istidlâl ile sâbittir ki Arz hendesî ma'nasiyle tam bir küre olmamakla beraber kürevî, ya'ni küremsidir. Dağları ve dereleri ovaları ve denizleri gibi girinti ve çıkıntılarıyle kutublarının basıklığı kürevîliğine mâni' olmaz. Hacminin büyüklüğüne nazaran bunlar onun üstünde bir portakal kabuğunun pürüzleri mesabesinde kalır. Bu döşenişin « دحا » ve « طحا » ta'birleriyle ifadesi de bunu anlatır. Netekim karpuz ve kabak gibi saksız olarak Arz üzerindeki döşenip yayılan sebze ve nebatata «mutahhiye» denilir.

Bunlar hep berhayat ve insan hılkatinin mukaddimesi ve bunları idrâk ile zulmetten çıkıp halıkına ma'rifet ve mucebince ahlâk seviyyesine yükselecek kabili ilham bir nefsin tesviyesi kazıyyesi ile alâkadar olduğunu ıhtar için de buyuruluyor ki 7. ﴿وَنَفْسٍ وَمَا سَوّٰيهَا﴾ ve bir nefse ve onu tesviye

edene - ya'ni düzenine koyan Allaha, yâhud tesviye edişine. « نَفْسٍ » de tenkir tefhıym veya teksir içindir. Tefhıym için olunca müfahham bir nefsi hâss demek olur. Ki hususıyyeti ya şahsî veya nev'î veya cinsî olabilir. Şahsî mülâhaza olunduğu surette nefsi Âdem veya nefsi Muhammedî tebadür eder. Nev'î olduğu surette mümtaz bir nevi' nefis, ya'ni sâir nüfusa reîs olmağa salih nübüvvete mazher nefsi kudsiyye nev'i demek olup nüfusı Enbiyaya şamil olur. Fakat bu iki takdirde kasemin gelecek olan cevabında « دَسّٰيهَا » ve « زَكّٰيهَا » zamirlerinde istihdam gözetilmek

Sh:»5856

iycab eder cins olduğu takdirde ise bir cins nefis, nüfusi hayvandan mümtaz nefsi insanî cinsi, demek olur ki cevaba bu daha mülayimdir. Teksir için olmasını tercih edenlerin muradı da bu olmalıdır. Ya'ni herhangi bir nefsi insanî murad olunmak lâzım gelir. Zira mutlak teksîr kasd olunursa bir çok nüfustan herhangi bir nefis demek olur. Bu ise uzvî bir bedende bir birlik ve kemâl ifade edebilen herhangi bir nefse, nefsi hayvanî ve nefsi nebatîye dahi şamil olur. Ancak mutlak kemaline sarf olunmak veya tesviye ve ilhamı fücur ve takvâ karîneleriyle takyid edilmek suretiyle nefsi nâtıkai insaniyye cinsine tahsîs olunabilir. Tefhıymi cinsî murad olunduğu takdirde ise bilhassa nefsi insanî cinsî olan nefsi müdrike doğrudan doğru anlaşılır. Nefis,

ruh ile bedenden mürekkeb olan zat veya bedeni müdebbir olan ruhtur. Bedenin tesviyesi, hılkatinin « اِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى » müeddasınca ruh nefhıne kabil bir seviyyeye getirilmesidir. Nefsin tesviyesi ise nefhı ruh ile kemaline müsteidd olmak üzere a'zasının ve kuvayi zâhire ve bâtınesinin düzenine konulmasıdır. « ﴿وَمَا بَنٰيهَاۗ﴾ ۰ ﴿وَمَا طَحٰيهَاۗ﴾ ۰ ﴿وَمَا سَوّٰيهَاۗ﴾ » bu üç mevzi'de « ما » nın mevsûle veya masdariyye olması hakkında müfessirînin iki kavli vardır. Mevsûl olması doğrudan doğru fiıllerin fâ'ili olan Sani' teâlâyı bildirmesi hasebiyle daha zâhir ve siyaka daha uygundur. Ancak Allah tealâ hakkında « ما » ile ta'bir olunması hılâfi zâhir görünür. Bundan dolayı Ferra, Zeccac, Müberred, Katâde ve daha bir çokları masdariyye

olarak binası, tahvi, tesviyesi diye tefsîr edilmesine zâhib olmuşlardır. Bu surette gelecek « فَاَلْهَمَهَا » fi'li de onlara ma'tuf olduğundan masdar te'vilinde olarak ilhami demek olur. Zemahşerînin iyrad ettiği fesâd varid olmaz. Lâkin bunda da bu dört fi'lin tahtinde müstetir fâil zamirlerinin merci'leri zikredilmemiş olması hilâfı zâhir olur. Zamirin mercii hukmen ma'lûm bulunmak da kâfi olabilir ise de fi'li ıhtardan asıl maksad

fâilini tezkir olduğu cihetle « مـا » nın mevsûl olması daha zâhir ve nazımda daha âhenklidir. « من » yerinde « مـا » denilmiş olması ise iki sebebdendir. Birisi « مـا » da ibham daha kuvvetli olmak ve teaccüb ma'nasında da kullanılmak itibariyle acîbüşşan bânî ma'nasına veya zati ilâhîyi tamamiyle idrâk mümkin olmadığına îyma nüktesidir. Birisi de Allahı tanımıyanlara bu fıillerle ta'rif edilmek üzere o sizin tanımadığınız Allah bunları yapan Sani' tealâdır. Demek ma'nasını ifade içindir. Masdariyye olduğu surette ise bu ma'na dolambaclı olarak anlatılmış olacaktır. Bundan dolayı biz de mealde mevsûlü tercih ederek tefsirde masdariyyeye dahi işaret eyledik. Görülüyor ki Güneşten başlıyan ve gecesi gündüzü ve Arz ve Semasiyle âlemi dolaştıran kasem, âfâkî delâilden sonra nefsin idraki delâletiyle Halık tealâya irca' edilmiştir. O Halık teâlâ ki nefsi insanîyi yaratıp tesviye buyurmuş 8. ﴿فَـاَلْـهَـمَـهَـا فُـجُـورَهَـا وَتَـقْـوٰيـهَـاۚ﴾ kabiliyyet vermiş de ona fücurunu ve takvasını ilham eylemiştir. -

İLHAM, aslında bir şey'i bir def'ada yutmak ma'nasına «lehm» den if'al olup lâhzada yutturmak ma'nasınadır. Bundan bir ma'nayı gönle ilka ve telkîn eylemek ma'nasında mütearef olmuştur. FÜCUR, Haktan udûl etmek, hak yolunu yarıp nizamından çıkarak fiks-u ısyana düşmektir. Bilhassa zina etmek, yalan söylemek, daha Türkçesi edebsizlik etmek ma'nasına ve öyle şer ve ma'sıyet olan fıillere de ıtlâk

olunur. TAKVÂ da bunun zıddı olarak, nefsi

Sh:»5858

kurtarmanın, Allahın vakayesinde fenalıktan korunmanın ismidir. Neticesi korunmak olan hayır ve tâat fiıllerine şamil olur. Şu halde bir nefse fücurunu ve takvasını ilham, fücur yapmamasını ve ondan korunmasını kalbine duyurmak ve binaenaleyh onu ikisi arasında muhtar bırakmak ma'nasına zannolunabilirse de asıl ma'na fücurun fücur, ya'ni nefse zarar, bozukluk; takvanın takvâ; ya'ni nefsi koruma, iyi olduğunu duyurmak, binaenaleyh fi'li veya terki fücur ve şerr olan işlerden sakınmak, takvâ ve hayır olan işleri yaparak korunmak lâzım geldiğini telkîn eylemektir. Zira fücur mefhumu zemmi ve binaenaleyh nehyi, takvâ mefhumu da medhi ve binaenaleyh emri ıktiza eyler. Bir de takvâ mücerred ma'nayı masdarî değil ismi masdar olduğu için burada buna mukabil olan fücur dahi fücur yapmak ma'nasına masdar olmayıp fi'li veya terki fücur olan şer ve ma'sıyet işleri ma'nasına ism olmak yaraşır. Bu cihetle de fücur ve takvayı ilham, bir nefse bunları yap diye ikisinin de yapılmasını ilham ma'nasına olmayıp herhangi bir fiılde şu fücurdur, şer ve ma'sıyettir, nefsi fenalığa sürüklemektir. Şu cihetle zarardır yapma, şu da takvâdır, hayr-ü tâattir, fenalıktan korunuştur yap diye bir nefse şer ve hayri, kötüyü iyiyi, zarar ve

menfeatı beyan ve telkîn ederek birinden sakınıp birini yapmak iyi olacağını duyurmak demek olur. Şübhe yok ki Allah tealâ her nefse, bir iyilik, kötülük, kâr ve zarar duygusu vermiştir. Bunun birisi netice itibariyle o nefis hakkında tehlüke, birisi de kazanc ve muveffakıyyettir. Onun için insan zarardan kaçınır, kâra atılır. Bu icmal ile ilham, fıtrî olarak her nefiste umumiyyetle carîdir. Şu kadar ki insan akıbet itibariyle hangi şeyin iyi, hangi şeyin kötü olduğunu her hususta akliyle her zaman bilemez. Bahusus ferdî ömrün kifayet edemiyeceği derecede uzun tecribelere mütevakkıf olan şeyleri bir nakl-ü tebliğ olmadıkça hiç bilemez,

Sh:»5859

Bunlar nüfusi mülhemei kudsiyyeye vahy ile veya asırlarca tecribe ile bilinir. Bir de bir çok insanlar, iyiyi kötüyü, hak ve âtî noktai nazarından değil de sonu ne olursa olsun bugün için ve yalnız kendine, kendinin âcilen duyacağı zevke göre ölçer. Başkalarını kendisi gibi düşünmez, diğerlerinin elem ve zararına ehemmiyyet vermez. Kendine iyi zannettiği şeyin başkalarına kötü olup olmadığını ve kendi hakkında ilerisi için dahi iyi olacak vechile haddi zatinde ve Hak nazarında iyi ve kârlı olup olmıyacağını hisaba almaz. Veya gün bu gündür der, ilerisine inanmaz da bir çok fenalıkları mücerred kendisine bu gün için bir zevk

veya fâide olduğundan dolayı yapar, bir çok iyiliklerden de bu gün kendine zor geldiği için kaçınır. Halbuki bu insan esas itibariyle elem ve lezzet, kötülük ve iyilik, şerr ve hayır hislerini duymakta bulunduğu için başkalarını da kendisi gibi düşünerek hak fikriyle hareket etse ve tafsılini bilmediği veya tecribe etmediği şeyleri bilenlerden sorsa ve bulamadığı ve ta'yin edemediği takdirde de o işin kendine aid olduğunu ve zevkına hoş geldiğini veya gelmediğini bir tarafa bırakarak umumî surette haddi zatindeki hakkını düşünüp kalbine, vicdanına müraceat eylese Hak tealâ onun kalbine onun fücurumu veya tekvamı olduğunu ilham eyler, duyurur. Çünkü o bir şerr ise mutlâka gönlü bulanır, yapmasam iyi olur der. Hayır ise bir ıtminan duyar. Onun için hadîsi şerifte « اِسْتَفْتِ قَلْبَكَ وَاِنْ اَفْتَاكَ الْمُفْتُونَ » kalbine tanış müftîler sana fetvâ verseler bile», « وَدَعْ مَا يُرِيبُكَ اِلَى مَا لَا يُرِيبُكَ » seni işkillendirecek şeyi bırak, işkillendirmiyeceğe geç» buyurulmuştur. Meğer ki şerri i'tiyad ede ede fıtratı tamamen bozulmuş « خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » takımından olmuş bulunsun. Bu suretle bu âyet evvelki Sûredeki « وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ » i bir tefsîr demektir. İki necid, biri şerr olan fücur, biri de hayr olan takvâ gayesi, hidayet de bunları ilham ve beyan ile fücurdan nehiy, takvayı emirdir.

Fücurun hayırdan

evvel zikredilmesi ise def'i mazarrat celbi menfeatten akdem, ta'biri âharle temizleme, süslemeden mukaddem olduğu içindir. Zira maksad fücurdan tahzir, takvaya tergıbdir. İşte o zikrolunan zâhirî tenvirâtı yaratan ve onlarla beraber daha bir çok ni'metleri hâvî Semayı bina eden ve Arzı döşiyen ve bunları ve kendini ve nîk-ü bedi idrâk edecek nefsi mülhemeyi ibda' ve tesviye edip de ona bâtın nuriyle fücur ve takvasını ilham eyliyen Hak tealâya kasem olsun ki 9. ﴿قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا﴾ o nefsi tezkiye eden kimse, ya'ni fücurdan temizleyip takvâ ile terbiye ve tenmiye ederek feyızlandiran kimseler - diğer bir ma'na ile Allahın öyle tezkiye ettiği nefsi mülhemei zekiyye - gerçek felâh buldu « فَادْخُلِى فِى عِبَادِىۙ وَادْخُلِى جَنَّتِى » hıtabına mazheriyyetle kurtulup murada irdi. 10. ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا﴾ onu tedsiye eden kimse de, ya'ni korunmayıp fücur ile tereddî ettirerek gömen dessas kimseler, yâhud diğer bir ma'na ile Allahın öyle tereddî ettirip gömdüğü nefsi fâcire ve deniyye de gerçek hâib ve hasir oldu. Kendini kurtaramayıp bütün hayalleri ma'kûs ve her ümidden mahrum olarak « يَالَيْتَنِى قَدَّمْتُ لِحَيَاتِىۚ » diye diye ebedî azâb, kopmaz vesak içinde hasret ve husrane düştü gitti. Ekser müfessirînin beyanına göre kasemlerin cevabı bu iki cümledir. Asl olan cevabında « لَقَدْ » denilmek ise de kasem uzamış olduğu için « لام » hazf olunmuştur. Buna göre bu Sûrenin ruhu ve bütün mâsîkalehi bu iki cümlede fezleke edilmiştir.

Yukardan beri defeat ile geçtiği üzere tezkiye, keskin « ز » e ile zekâtın aslı olan «zekâ» dan tef'îldir. Bu ise arılık dediğimiz temizlik, paklık, taharet ma'nasiyle artıp büyümek demek olan nema, feyz-u bereket ma'nasınadır.

Sh:»5861

Binaenaleyh « ز » e ile tezkiye tathir ve tenmiye, temizlenmek ve feyızlandırıb büyütmek ve temize çıkarmak ma'nalarına gelir. Bu suretle nefsi tezkiye ta'biri başlıcı üç ma'nada kullanılır.

BİRİSİ, onu kirletecek küfür, cehalet, kötü hisler, yanlış i'tikadlar, fena ahlaklar gibi fücurdan temizlenmek.

İKİNCİSİ, temizleyip koruyarak iyman, ılm-ü irfan, iyi, hayırhah hisler, güzel, ilâhî ahlâk gibi takvâ hasletleriyle terbiye edip ilâhî tecelliyâta mazher olarak, muhîtına zekât verecek, hayr-u bereket neşredecek vechile feyızlandırmaktır ki bu iki ma'na ile nefsi tezkiyeye çalışmak, onu yaratanın bir hakkı

olmak üzere insanın vazîfesi ve menfeatı muktezasıdır. Onun için kesbi ıtibariyle insana ve sebebiyyeti ıtibariyle mürşid ve muallim gibi âharine ve takdîr-ü tevfîk ve halkı ıtibariyle Allaha nisbet olunur. Burada zâhir olan ma'na da budur.

ÜÇÜNCÜSÜ, tezkiyei nefis, nefsin temizliğini takdîr veya son derece feyz-u nemasına irmiş olduğuna hukm etmek suretiyle temize çıkarmak, öğmek ma'nasına gelir. Netekim şâhidi tezkiye etmek bu ma'nadandır. İnsanın bu ma'na ile nefsini tezkiyeye hakkı yoktur. Henüz akıbetini görmiyen ve sirri kaderi bilmiyen insan için böyle bir iddia ve temedduh gurur ve cehalet ile sukuttur. Vennecimi sûresinde « فَلَا تُزَكُّوٓا اَنْفُسَكُمْ ۖ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى ۧ » diye insanların kendilerini tezkiyeden nehy olunmaları bu ma'na iledir. Onun için burada bu ma'na mülâhaza olunacak olursa « من » nefisten ibaret « زكا » nın fâ'ili tahtinde müstetir « هو » zamiri onu tesviye ve ilhama mazher eyliyen Allaha, « ها » zamiri nefisten ibaren olan mene raci' rabıta olarak Allahın tezkiye ettiği nefis felâh buldu diye anlamak lâzım gelir. Evvelki ma'nada ise « من » insan, « زكا » nın fâ'ili, ona raci' « هو » zamiri rabıta, « ها » zamiri de nefse raci' olarak «Nefsini tezkiye eden insan, felâh buldu» diye anlamak da

kâfidir. Mütebadir olan da budur. Mu'tezile bu ma'nada ısrar etmek istemişlerse de Ehli Sünnet ikinci vechi de tecviz etmişler. Hem ma'nasiyle tezkiyenin Allaha isnadı çok daha doğru olduğunu söylemişlerdir. Onun için mealde iki veche de muhtemil bir surette ifade edilmiş, tefsirde iki vecih dahi gösterilmiştir. Filvaki' insanın nefsini, ruhunu tezkiyeye çalışması sonunda menfeatı kendine aid olan bir vazîfedir. İnsan iradesini buna sarf etmekle « اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ » mucebince Allaha hizmet ederek Allahın nusratına irer. İmam Ahmed ve İbni Ebî Şeybe ve Ebu Müslim ve Neseî Zeyd ibni Erkamdan rivayet etmişlerdir ki Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem « اَللّٰهُمَّ اٰتِ نَفْسِى تَقْوَاهَا وَزَكِّهَا اَنْتَ خَيْرُ مَنْ زَكّٰيهَا اَنْتَ وَلِيُّهَا وَمَوْلَاهَا = Allahım! Benim nefsime tekvasını ver ve onu tezkiye buyur, sen onu tezkiye edenlerin en hayırlısısın. Sen onun velisi ve mevlâsısın» diye duâ ederdi. Taberânî ve daha ba'zılarının İbni Abbastan rivayetinde de aleyhissalâtü vesselâm bu âyeti tilâvet eylediği zaman vakfeder ve bu duâyı söylerdi. Bundan ve Buharî ve Ebu Müslim ve Ebu Davud da buna müteallık rivayet olunan ba'zı hadîslerden dolayı ba'zıları bu ma'nanın daha müreccah olduğunu ve bu surette « بَنٰيهَا ۰ سَوّٰيهَا ۰ اَلْهَمَهَا ۰ زَكّٰيهَا » fi'illerinin hepsinde fâil zamiri yeknesak olarak

Allah tealâya raci' olacağı cihetle nazmın daha mütenasık olacağını söylemişlerdir. Lâkin asıl mes'ele insanın kendisi hakkında kendi kesbiyle mes'uliyyetini anlatmak olduğu cihetle evvelki vecih, daha müfiddir. Resûlullahın duâ etmesi de kesbi cümlesindendir. « مَنْ دَسّٰيهَا » da böyledir.

TEDSİYE, tezkiyenin zıddıdır. Desv, bir şey neşv-ü nema bulmayıp bodur ve cılız kalmak ve gizlenmek ma'nalarınadır. Bundan tef'îl olan tedsiye de bir kimseyi desîse ile iğva edip ifsad eylemek ma'nasına gelir. Maamafih demişlerdir ki bu kelimenin aslı «dess» den müştak tedsîstir. Muzaaf olduğu için mazîsi «dessese» de üçüncü sîn « تَقَضَّضَ الْبَازِى » yerinde « تَقَضَّى الْبَازِى » gibi harfi illete kalb edilmiş

Sh:»5863

dessâ olmuştur. Dess ve dissîsâ bir şey'i bir şeyin altına gömüb gizlemek ve toprağa gömmek ma'nasınadır. Bizim desîse ta'birimizin aslı dissîsâ masdarıdır. Desîs, hiç bir ılâç ile def' olmıyan koltuk kokusuna ve casusa ve küle gömülüp kebap olmuş ete ıtlâk olunur. Dessas da bir nev'i habîs yılana denir. İşte tedsis ve tedsiye bu ma'nalarla alâkadar olarak çok dess ve desîse yapmak, bir şeyi desîse ile bozup

fenalaştırmak ve pek örtüp gizlemek, gömmek ma'nalarını ifade eder. Şâir demiştir ki:

وانت الذى دسست عمرًا فاصبحت حلاءله منه ارامل صيعا

Ve sen osun ki Amri berbad ettin gömdün de halîleri ondan dul oldular dağıldılar. Demek ki nefsi tedsiye ruhu fezail ile tezkiye etmeyip fisk-u fücur ve kötü ahlâk ile fesada vermek, sonunda kokup gömülmeğe mahkûm süflî beden kirleri, katı behîmî gayeler, riya gibi Şeytanî ve zulmanî hislerle tefessuh ettirerek maddiyyâta defnetmek ve Âhırette küle gömülmüş «desîs» kebab gibi Cehennem ateşine kapatmaktır. İlhamı ilâhî ile tezkiyenin, nur-u nehar ve Semaya, tedsiyenin zulmeti leyl ile Arza münasebeti de aşikârdır. Allahın fıtratı beşere nefhetmiş olduğu o ruhu, o ilâhî nuru böyle gömmek ise ne büyük haybet ne büyük husrandır. Bunu bir misal ile tavzıh için buyuruluyor ki:

11. ﴿كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوٰيهَآ﴾ İlh... Mükerreren geçtiği üzere Semûd, Arabı bâideden; ya'ni temamen helâk ve munkarız olmuş ve helâkleri kıssası dillere dâstan olarak kalmış meşhur bir

kavımdır. Müteaddid Sûrelerde beyan olunduğu üzere Allah tealâ onlara Peygamber olarak Salih aleyhisselâmı ba's buyurmuş, sıdkına âyet, mu'cize istediklerinde « هٰذِهٖ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً فَذَرُوهَا تَاْكُلْ فِىٓ اَرْضِ اللّٰهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٍ فَيَاْخُذَكُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ » buyurulduğu vechile bir Allah nâkası, harikul'âde bir dişi deve âyet gösterilmiş ve « لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ » Sh:»5864 mucebince onun suvarılmasına münavebe suretiyle bir gün tahsîs olunmuş ve Allahın Arzında yayılmak üzere bırakılması ve kötülükle dokunulmaması, dokunulduğu takdirde elîm bir azâb geleceği haber verilmiş idi ki devenin hılkati bir âyet olduğu gibi bu haberde bir âyet oluyordu. O kavim buna inanmamış tekzîb ile karşılamış idi, yalan bir fücur olduğu gibi hak ve sadık olan bir haberi tekzîb etmek de bir fücur, bir yalan, bir Peygamberin ıhbarını tekzib ise onu gönderen Allaha küfürdür. Da'vâ vezninde Tağvâ; tuğyan, azgınlık ma'nasına masdardır. Kayaları kesip biçen Semûd. Kuvvetlerine güvenerek tuğyanları sebebiyle Peygamberlerine inanmayıp tekzîb ettiler 12. ﴿اِذِ انْبَعَثَ اَشْقٰيهَا﴾ en şakîleri atılıp kıyam

ettiği sıra - ya'ni o tekzîbin zâhirî alâmeti o vakıt oldu, içlerinden en azgın bedbahtları olan birisi ki Kudar ibni Sâlif diye meşhurdur, o azâb vaîdini tekzîb ederek nâkayı tepelemeğe kıyam ettiği sıra zâhir oldu. Bütün kavim de onu ve meıyyetini men' etmeyip sükût ettikleri ve bıraktıkları cihetle onlar da onun gibi tekzîb etmiş ve tuğyanda ona iştirâk eylemiş oldular. 13. ﴿فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ﴾ o vakıt Allahın Resûlü, ya'ni Salih aleyhisselâm «وَاِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا» onlara şöyle demişti - ﴿نَاقَةَ اللّٰهِ﴾ Tahzir üzere mensub olmağla fi'li mahzuftur. Ya'ni sakının dokunmayın Allahın nâkasına, Peygamberine âyet kıldığı deveye ﴿وَسُقْيٰهَا﴾ ve onun sükyasına - gününde onun iskasına, suvarılmasına mahsus olan suyuna da dokunmayın 14. ﴿فَكَذَّبُوهُ﴾ fakat o eşka ve meıyyeti ve dolayısıyle o Kavim o Allahın Resûlünü tekzîb ettiler - Söylediklerine, o tahzîr ve inzare inanmadılar. ﴿فَعَقَرُوهَا﴾ da onu, o nâkayı devirdiler - vurup öldürdüler.

Sh:»5865

AKRIN aslı bir hayvanın ayaklarını biçip yıkarak öldürmektir

﴿فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذَنْبِهِمْ﴾ Rabları da üzerlerine o günahlariyle bir demdeme ediverdi. - Hışmını bası bası verdi. Azâbını tatbık ediverdi «

﴿فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ﴾ . ﴿فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ﴾ . ﴿فَاَخَذَتْهُمْ

﴿صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ﴾ » buyurulduğu üzere bir sayha, bir recfe, bir hun azâbı yıldırımla çarpıp yere sererek hepsini kırdı geçirdi. ﴿فَسَوّٰىهَا﴾ Hem de onu müsavî yaptı - O demdemeyi, o azâbı yalnız eş şakîlerine ve bil'fiil onun meıyyetinde bulunanlara değil, Saliha iyman etmiyen, sükût ve terk ile o eşkaya iştirâk etmiş bulunanların hepsini çoluğunu çocuğunu alesseviyye tatbîk etti, hepsini düpedüz kökünden helâk etti, yâhud yeri üzerlerine geçirip düzleyiverdi. Bu tesviye de evvelki tesviyenin bir mukabili demektir.

DEMDEME, beyan olunduğuna göre « دَمَّ » fı'linden mükerrerdir. Demme, tılâ etmek, ya'ni boya veya yaldız sürmek, badana yapmak, gemiyi zift ile kalafatlamak gibi bir şey'i bir şey'e sürüp sıvamaktır. Yeri düzlemek ve bir kimseye şiddetli azâb etmek, ve bir adamın başını ezmek ve halkı kırıp geçirmek ma'nâlarına gelir. Demdeme bunun mükerreri olarak katlısını yapmaktır ki fıılde birbiri ardınca bir tekerrür ile her tarafından kaplıyacak bir ihata ve kuvvet ifade eder. « دَمْدَمَ عَلَيْهِ الْقَبْرَ » denilir ki kabri üzerine yıkıp basa basa temamen ıntıbak ettirdi demektir. Sıhahı Cevherîde der ki: « دَمْدَمْتُ الشَّيْءَ اَلْزَقْتُهُ بِالْاَرْضِ وَطَحْطَحْتُهُ » ya'ni bir şey'e demdeme yaptım demek onu yere Yamadım ve sürte sürte ezdim demektir. Kamusta « دَمْدَمَ الْقَوْمَ وَ دَمْدَمَ عَلَيْهِمْ طَحَنَهُمْ فَاَهْلَكَهُمْ » kavme demdeme etti,

üzerlerine demdeme yaptı onları öğüttü de ihlâk etti demektir ki mükerrer tılâ ma'nâsından me'huzdur.

Kezâlik hışm-u gadab ma'nasına gelir, « اَخَذَتْهُ الدَّمْدَمَةُ » denilir ki onu hışım tuttu demektir,

hışm-u gadabla homurdanarak söz söylemek ma'nasına

Sh:»5866

da gelir, « دَمْدَمَ عَلَيْهِ » ona karşı gadablı gadablı gürliyerek söyledi demektir. Müfessirîn burada

başlıca mükerrer sıvama ve kabri temamen basdırma ma'nasından: günahlarını başlarına geçirip

üzerlerine hışımla azâbı tatbîk etmek ve isti'sal ile helâk eylemek, kırıp geçirmek ma'nalarına tefsîr etmişler.

« فَسَوّٰىهَا » daki « هَا » zamirinin de işaret ettiğimiz vechile demdeme masdarına veya o karîne ile

Arza raci' olduğunu söylemişlerdirki birisi azâbın alesseviyye hepsine ta'mîmini birisi de o demdemenin

yere geçirilmek suretiyle olduğunu ve sâkin oldukları yerlerinin başlarına geçmiş düpedüz bir harâbeye

çevrildiğini veya helâklariyle Arzın düzeltilmiş bulunduğunu ifade eder. Demdemeye rücuu daha zâhir ve

şu zamire de muvafıktır. 15. ﴿وَلَا يَخَافُ عُقْبٰيهَا﴾ Ve o, onun akıbetinden korkmaz -

Ya'ni Allah yaptığı ukubetin akıbetinden, aceba sonunda bir zarar veya mes'uliyyet gelir mi? Diye endîşe

edecek değildir. O sonunda yaptıklarının hisabını vermeğe mecbur olan ve ona göre verdiği cezalarda,

ettiği ıkablarda akıbetinden korkması lâzım gelen mahlûk mülûk ve hukkâma benzemez. Çünkü onun mafevkında onu mes'ûl edecek, ona bir zarar verebilecek hiç bir kuvvet ve kudret yoktur, o zati haktır. Her şeye kendisinden ehakk, her ne yapsa hakkıdır. Bütün mülk onun olduğu için mülkünde « لَا يُسْاَلُ عَمَّا يَفْعَلُ »«فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ » olarak dilediğini yapar, kimsenin i'tiraz ve müdâhaleye hakk-u salâhiyyeti olmadığı gibi zerrece bir zarar edebilmek ihtimali de yoktur. O helâk ettiği mahlûkatın daha iyisini yaratmağa ve helâklerinden sonra da onlara dilediği sevab ve ıkabı yapabilmeğe kadir olduğu için onun ihlâki kendi hakkında bir zarar teşkil etmiyeceği gibi başkası hakkında bir zulüm değil, mahzı adl-ü hakk olur. Zira zatı hakkın fevkında bir hak mi'yar ve mebdei yoktur. O nefisleri önce tesviye edip yaratan Allah onları bu suretle umumî olan günahlarından dolayı ıkabda tesviye etmekle bir haksızlık

değil, adâlet yapmış olur. Bu iyzaha göre vav, istinafiyye olarak « لَا يَخَافُ » zamiri rabbe raci"dir. Cümle mahlûkun mes'uliyyetini halikın lâyüs'elü amma yef'al olduğunu takrir ile ukubetinin şiddetiyle beraber hakkaniyetini tavzıyh ve tesviyeden hatıra gelebilecek mahzûr tevehhümünü defı'dir. Allah teâlâ

hakkında korku asla mutesavver olamıyacağı için bu ifade onların Allah ındinde zillet ve hakaretlerini tasvir için bir istiarei temsîliyye olduğu da söylenmiştir. Bundan başka burada diğer iki vecih daha söylenmiştir.

İKİNCİSİ: « لَا يَخَافُ » zamirinin Resûle raci' olmasıdır ki o Resûl ne oldu? Suâli mukadderine karşı, o Resûl bu ukubetin akıbetinden korkmaz. Zira o onları tahzîr etmiş, risalet vazîfesini yapmış olduğu için ona korku ve mes'uliyyet yoktur demek olup «

«فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ اٰمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا

mazmuniyle nüfusi zekiyyenin felâhına misâl olur.

ÜÇÜNCÜSÜ de Süddî, Dahhâk, Mükatil ve Zeccacın kavillerince vav hâliyye olarak zamir «eşkaya» raci' olmaktır. «Halbuki o «eşka» yaptığı cinayetin akıbetinden korkmıyordu» demek olur. Müfessirînin ba'zısı, kasemin cevabı bu Semûd kıssasının medlûlü olmak üzere Sûrenin Âhirinde mukadder olduğuna kail olmuşlardır. Buna göre Sûrenin asıl masîka lehi hasılı ma'na şu olur: Şemse ve duhasına ilh... Kasem olsun ki sizin içinizden Resûlullahı tekzîb edenlere azâbı muhakkaktır. Evvelki vecihte ise « قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۗ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۗ » kübra makamında asıl cevab

olup bu kıssa onu misal ile isbat ve te'yid olduğundan netice şöyle tefri' edilmek lâzım gelir: İşte Allahın ilham ve hidayetine ittiba' edip nefislerini takva ile tezkiye edenler felâh bulduğu gibi, tezkiye etmeyip de bil'akis fücur ve ma'sıyet ile ifsad etmiş olanlar Allahın Resûlünü tekzîb edip şakîlerine ittiba' eden ve o yüzden günahlariyle helâk olup giden Semûd gibi Resûlullahı tekzîb ve azgınlara ittiba' ederek kendilerini akıbet azâba mahkûm edip

Sh:»5868

haib ve hasir olurlar. O halde Allahın Resûlüne ve nuru olan Kur'ana iyman ve ittiba' ve nefislerinizi takva ile tezkiye ve tenmiyeye çalışınız ki felâh bulasınız. Denilmiş ki bilhassa Semûd kıssasiyle va'z, ilk muhatab olan Arabların diyarlarına yakın olduğu içindir. Te'vil ve işaret noktai nazarından da denilebilir ki bu kıssanın tahsîsı, çünkü bunda nâkatullah bedene, salih ruha, sükyası ma'rifete işaret olduğuna göre Semûd kıssası nefsi insaniyyenin ahvaline münasib, bu Sûre de nefsin saadet ve şekavetteki meratibini beyan siyakında olduğu için bilhassa bu kıssa zikrolunmuştur.